Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU

דבר, 24.07.1959, עמוד 10

דמות המתמיד והעולם החוויתי של ביאליק

דן מירון

בשירת „המתמיד" נכרים רשפיה של מבוכה צורנית, שהיא תוקדת פטרה בלבון היסוד היצרני שבביאליק לבין הנחצאות הצדדיות, שאליהן הובילו אותו מהלך שקידתו על הסואיכה, על עובדה זו יכול אי קורא לעמוד, שמשיקע מעל עצמן אחת מן הסערות הרוחניות ביותר בי אבר לדמות „המתמיד" ולשכנה — טעות היזהר בינה לבין ה„אני" מ אבטוביוגרפי של יצירה; ודוקא זו, שנקבע לראשית הסרבה המסוגר שם של יצירת ביאליק (קלרוזן, בפ אפרו הראשון לביאליק, משנת תרס"ד): ב„המתמיד" תאר ביאליק אם עצמו. כפו שהיה בחדשים הראש שונים לאחר שבא „ווילוזיה". נובע מן הרצון לזהות את דמותו של המ שורר הלאומי עם שפל של אידיאל לאומי. למעשה, היה בו כדי לסגור לזמן מסוגר למדי את הסתה להבנה מבוחנת בדמות זו ומקומה בעולם הפיוט של המשורר.

דמותו של המתמיד לא רק שאין לה חלק פנימי אמיתי בביוגראפיה הצבדהית של המשורר, אלא אף אין דמות מסוי בינה לבין הגיבוים חמוי מי של נסון חיי בדמויות היסוד שב יצירתו, קנון הצלם בחיי הצינים ש„מגילת האש" שב שמאליק גבור „סוף". אין ספק, שמסבב לדמות ה מתמיד הלבנון ביאליק. מלכתחילה, לרקום יצירה עוסקת מסוג, שאליו לא שב כפעם סוג, שאין אף אחת משיריתיו האחרות של ביאליק (מל בד „יונה הביים") נמנית עמו. בני גוד ליצירות כגון „מגילת האש", „ס פיחי", „אגדת שלושה וארבעה" או „מתי מדבר", שבאו לתת ביטוי מלא לעולם הפנים המורכב והשי סוג של המשורר, אם על דרך המיזוגי האבטוביוגראפי, ואם על דרך המיתולוגיזציה של „האני" במסגרותיהן של אגדות קדומים, נת כונה שירת „המתמיד" קודם כל כ נית סיפוריתית. בתוך מסגרתה ש פ ו א ס ה נ ב ל ו ס פ י ה, שיש בה חבדה מסמנית של הסיפו רת הריאליסטית. הקשר בין דמות זו לבין יצירה, כפי שתאר עצמו ל אחר מכן בשירותיו הגדולות, צריך היה להיות קשר של נ י נ ו ר, שכן נתכוון ביאליק להעמיד בפנ מיד דמות סיפורית. שנתנה באותה תבונה נפש וחידה ומיתה. שתסרר גם בעולמו הפנימי של עצמו הוא המצית מהותו — ה ש ל ה ת ח ד ש ע נ ו ת. המתמיד נת כוון ליהיות נ'גורו המחולק של הגי בור, שנתלבש אחר כך בדמות הע לם בחיי־הצינים. כפו בן נתכוון ביא ליק להעמיד בהמתיד דמות מנוגדת לסיפוס ה„קרוע". שבבר התחיל ל תתאזרח כסיפור העבור באמצעות יצירותיהם של ברדיצ'בסקי, פיינר ברג ואחרים. המשורר עצמו עומד על אפיו זה של גיבורו, באגרת ש צרף אל כתב חיד של „המתמיד", כששלחו לבערכת „השחור". חור וחדוש, שאין גיבורו „מפושפל וס פוקה, כי אם מתמיד שפשם וישן, ש אינו פוש לחשבלת ואינו מתאחה תאות אין־אונים לעולם שאינו ש לוי. וכן ש„אינו חושב אם עצמו ל אומללי", ושאין סופו לחיות „קרח ש כאן ומכאן, כדרך „הסיפוס המצוי, שכבר היה למדיס סופרים".

דמות חדיגונית

ב„המתמיד" לא ניסה ביאליק א פוא, לתת ביטוי ישיר לאותו „אני" ליירי, שנתבטא בשירים כגון „על סף בית המדרש" ו„לבדי". הללו — סימנם הוא הזיקה הסרוביליאתית ע ערכים של היהדות המסורתית, כפי שהם מתגלמים באידיאל הלמדנות, שעה שזיקתן הנלהבת של המתמיד לערכים אלה היא מובנת מאליה. אי נגוד בין המתמיד לבין ה„אני" ש „על סף בית המדרש" ו„לבדי". פחי גלה לא רק בעצם העובדה, שביחסו אל אורח־חיין הנזירי אין אף שמץ של דו־משמעות, של נאמנות לשכ נה וכמיהה לחלן, לאור, בעת ובעו נה אחת, אלא אף בעובדה שדודיה יותר: המתמיד אינו שייך כלל לאו מי הוג אנשים, שדרך חייהם משמשת להם בן עניין לעון ולהתבוננות ב גותיה. הוא יכול להיות בעל יכולת אינטלקטואלית ליוריית גבהה ביו תר, אבל בשום פנים ואופן אינו שייך לחוגה של „אינטלינגנציה" מאיה סג שהוא. שכן הנסיון לתת לעצמו דין וחשבון הגות בדבר דרך חייו וער כה זה לו בהתוהו. עולם הפנים ש לפרי־ בארה שבעי נו הוא בין תקוה ל להבות לעייפות. אי בין תקוה ל שממון („רוחל הנער — כי פרחי תוחלת גם רוחו הנכאה בסתר גם נפש הנער" וכו'). אבל הללו אינם לוב כה את „קטן תאותה". „מגילת ה אש": „וכל מאויי הלבוהם הגיהו פתאום כתתיים רצוצים מתוריהם נ חצי גויותיהם". בקשה זה מופיע הופעה אינטנסית בכל מרחבי הציי רה הביאליקאית.

אף דמותו של האלוהים, המשיל את דמעותיו המפוניות אל כוס ה גון הגבולות (ולא דמות הגויר מיתר זה, כדעת „חובר) מתרשמת ב„המת מיד" בדמות הזקן, ראש הישיבה, שאחד דעותיו נתוות בזקנו הלבן וחן. „בשתי אבנו אש ממשבצות הז בר", אלף השחור, אי בה העב. זה מלוהה אל בחיי הצינים בשתוק נה רה הן הגבאים, מופיעה ב„המתמיד" בציור הבחנת היזקות האדמדמת, ה נראית על צאת אורן הקודש ב„ש חוק צדיק המים" של השכינה.

האופי המסלי הבלתי מושלם הוא דמות הגיבור משטיני, כמובן, על ער כם האמנותי של צורותם עוטפים א לה במסגרת „המתמיד". גורם ל הם, בדיוק, שיפיעו גם הם לא מ תוך הגיבור וגורלו אלא במסגרת אי קומנטארית ליירית הדנה בו. כל הת מונות, הבאות על תיקונן המשמני תי ותצוותי המלא ב„מגילת האש" או ב„מתי מדבר" אינן יכולות לצאת ב „המתמיד" מן הסמגרת הליריות ה יכולתית. שלתוכה כיוונו אותן, ל עשות, אי ההתאמה הבדוייתי בינן לבין דמות המתמיד. הדמיון בין ב היר הצינים לבין המתמיד הוא שכ מעט. המתמיד, לפי הקונפצאיה ה דית שלו, דבק באידיאל הנזיר־באו רח מובן מאליו וללא תחושה מור עת של קרבן, בחיר הצינים בורח לבין דמות המתמיד. הדמיון בין ב היר הצינים לבין המתמיד הוא שכ מעט. המתמיד, לפי הקונפצאיה ה דית שלו, דבק באידיאל הנזיר־באו רח מובן מאליו וללא תחושה מור עת של קרבן, בחיר הצינים בורח אל המקדש שבירושלים. לאחר שיקול מודע, שבו גילה לעצמו את עומק התחומות התבויים בתוכו (כפי הק לע). דבקותו בנזירות (גילוח הזל תלים) הוא קרבן, שלבו אינו שלם אתו. משום כך שייכות התחמונות ה עקיר הפרחים, ריצוף הנחשים ו שמסת העולם לא למתמיד גוסו, אלא לאותו גיבור שני, ה„אני" של חיי צירה. התוקף את התהבוננות בו ל חשבון נפש פנים משלו — הוא ה „אני", שנתגלם לאחר מכן בבחיר הצינים. האמבויואלנטית של תמונת הבחורה, השכינה המרחפת על צמח הארון, שאולי היא מתענגת על הבל תי תיבון, אבל אולי היא לוועגת ל קרבנותיה — אין לה כל מגע מן עולמו הפנימי של המתמיד. הוא אי נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם קיפה אם כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם כל כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

חיים ברדיצ'בסקי עצמאיים, הראייה ל תאור כפלשצמם. משום כך הדשמם הקסת על „ליל הרעש" ביישבה. ש הנה עליהלו בחוהרו. הטרקים הלו ריים הנהוגיים ש „המתמיד" מדגי מים, כירוע, בבמנותיהם הבמעברים שביניהם אותה התרוצצות פנימית של הערצה ובקורת „מסטאסיות. חמבסב אות את יחסו האמבויואלנטי של ביא ליק לעולם המסורת. את ניתוחם ה רעיוני אפשר למצוא בכסח וכמח במאמרי הניתוח הדדיקניים. שתוק דשו ל„המתמיד" (למשל, מאמרו של א. פרנס: „המתמיד" ש ל. נ. ביא ליק —פ. י. ברדיצ'בסקי לפני ש נו ערכיך").

חמרת חגבור המוצחר

בתולדות הפתחותנות של שירת ביאליק לקראת יצירת האמנותי ב פי שנתמחש בעיקר ביצירה — מתן מסרים של סדר ושל משמעות פיו טיים רחוויים של היחיד הקרוע בין עולמותיו השונים — מסלאת שירת „המתמיד" תפקיד של הכנה. שיבר שה הצורניים ותוסר האחדות הפנימית שלה נובעים מתיפושיו של ביאליק אבר כלי סמלי אדיקואסי, שבאמצ עותו יהא בידו לתת ביטוי מקוף לחוויית חייו על כל משמעויותיו. אי סמל המתמיד, כפי שעלה בדעתו מתחילה, לא היה הכלי המספק ל ד יקוטאיק המבוקש. לכל היותר היה אבר כלי להצגת הענות של ביטוי פיוסי לחלק לא גדול מחוויה זו. אל בו לו ביקשה לה דוקא ביטוי מכלילי ושלם, ומשום כך לא נסתיים המאבק עם עצובנו הפיוסי. אל „המתמיד" אלא בחוצאות פראגמנטריות. שאם אמנם יש בהן גבורה אמנותית, שלא נמצא כמותה בשירה העברית ביחס ניה, הרי שרוחקה הרא פרחק רב ביותר מאותו מיצוי שלם, שאליו ה תרה התחייה הביאליקאית. הפיסול בדמות המתמיד, שנתמשך לארכו של רוב שנות התשעים, שימש מכל מקום תחנת דרך עיקרית בהתלבו ת שלם, שהיה בו משום מילוי חו בתו כלפי עצמו. ומשום הנשמה תפ קידו כמשורר. המתחשל בסמתנה נפ שון אם תודעת גזעו, שעדיין לא נו צרה („גיוס בסרום .דיוקנו של אבן אמן כעלם").

העובדה שדמות המתמיד לא יכלה להתפס אצלו תפיסה שלמה אלא על דרך הקונפנסאציה הבלתי שי רה, גלתה לביאליק את הגבור הי חיד, שבסיפורו עשוי שיהו לבוא עד תכליה. הסטיה מתאורו העלי לתי של המתמיד אל הדיון הלירי הנגות בו, אומרת ביסודה — ה מ ר ת ג י ב ו ר ה ס ו צ ה ל ש ל ה פ ו א ס ה ב י ב ו ר ש א ה ר, הוא ה„אני". הגוף ה ראשון של היצירה שכן מודחה נפר שה המתמיד לעבר בעליה הבנה ריח שם עם העברת התרחישות הפיוסית לעבר הפואיסה אל זירתה של נפש אחרת. נפשו הקרועה של הס שורר המתבונן, בסיומה של היצירה עובר המשורר בגלוי לזיירקה אבטר ביוגרפית צרופה. גורלו של המתמיד מאבד כל עדר לעומת גורלו הטרו של ה„אני" המסופר („בנעורי" מעתי אל אלה תקולות" — — נשמתי תורתי. משעתי על לחם נשיו).

הזכר האדיקואיסאי של הגבו בור המסלי המתאבר כיוון את הס שורר בארבה מסלאי אל הגיבור ה אחר, האדיקואסי באמת. אל החיי שוקר הכלים המסלאיים, שבהם יוכל גיבור זה להתבטא בפומבו.

זחות ביצירת עם מגילת האש

בדיקת הצירוניות הסיגוראטיבית של „מגבי הצנים" ב„המתמיד" עשר יה לחוביה. שהדמיון הביאליקאי ב כין לו בהם את עיקרי הבנייה ה סמליים. שבהם ריבוה סמורז של ב היר הצינים. על הקשר הגלוי בי ציור היסוד של „המתמיד", שהוא גם ציור הפתיחה שלו, לבין ציור ה יסוד של „מגילת האש". עמדו כמה פרשני הסמל ביצירת ביאליק (ראה, למשל, הפרק על הגחלת האחרונה במאמרו של לחובר: „הסמל ביצירת ביאליק", או ראה מאמרו של דב סדן, „על הנר הדלוק"). נרנו ה שן", הנשן בחלמיים בעיים הנכ חדות בתפוצות הגולה, הגחלת ה בר במאמרו „לסבוכת המתמיד" את הערבוב הצורני, שמנו לא יכול ביאליק לשחרר בם בתחומו קשם ה שפורסם. הכוונה הגוביליסטית הראי שונית נתקלה בם בתחומו קשם ה עד מהרה בכוונה יוצרת אחרת, פני מנית יותר, שקינגה בשמורה: הצורך לבטא את הקרע בין החוויתות הנ יסודי הראיים המחשבה של הסטורית לבין הגחיה לעולם זה וחדש. כוונה זו אין לן לא קשר פנימי אמיתי ש עולמו הנפשי של המתמיד: פסולם הרחשים הנגוון של „לבד" אי אל „לפני ארון הספרים" הפצא אצל המתמיד „הגוביליסטי" קשע צר ביי חר. וגם הוא שלא באורח מודע.

באופן מבעי נלש ביאליק בתאוריו הסיפוריו ש„יצורי לתוגה. ל ר ו ש ג ש ב ר ה ל ש ו ת ו ר ו ת ה ס ו פ ה היסוריית בשלבה. ספירת ה. ה. חדל המתמיד לחיות גבור, המתגלה בהמצעות עולה, ונעשה ענין לרגו הגוזתי היסוריי, רק הוא אפשרית ל ביאליק להחדיר לציורתו את מכלול הרגשות שהיו קרובים לו קרבה מ ויחה כאיתות. משום כך נוקשים גם „המתמיד" ם „מבני הצנים" ובמ הסון הצעילתי, אל סיפור תולדותיו של הגיבור („מבני הצנים") אי אל תאור יופו („המתמיד") ועובדיה ל ליוריקה דיסקרטיבית ויוחיתה. שאר נה נודמה את המתמיד כדמות בעלת

כה את „קטן תאותה". „מגילת ה אש": „וכל מאויי הלבוהם הגיהו פתאום כתתיים רצוצים מתוריהם נ חצי גויותיהם". בקשה זה מופיע הופעה אינטנסית בכל מרחבי הציי רה הביאליקאית.

אף דמותו של האלוהים, המשיל את דמעותיו המפוניות אל כוס ה גון הגבולות (ולא דמות הגויר מיתר זה, כדעת „חובר) מתרשמת ב„המת מיד" בדמות הזקן, ראש הישיבה, שאחד דעותיו נתוות בזקנו הלבן וחן. „בשתי אבנו אש ממשבצות הז בר", אלף השחור, אי בה העב. זה מלוהה אל בחיי הצינים בשתוק נה רה הן הגבאים. מופיעה ב„המתמיד" בציור הבחנת היזקות האדמדמת, ה נראית על צאת אורן הקודש ב„ש חוק צדיק המים" של השכינה.

הסמל המסלי הבלתי מושלם הוא דמות הגיבור משטיני, כמובן, על ער כם האמנותי של צורותם עוטפים א לה במסגרת „המתמיד". גורם ל הם, בדיוק, שיפיעו גם הם לא מ תוך הגיבור וגורלו אלא במסגרת אי קומנטארית ליירית הדנה בו. כל הת מונות, הבאות על תיקונן המשמני תי ותצוותי המלא ב„מגילת האש" או ב„מתי מדבר" אינן יכולות לצאת ב „המתמיד" מן הסמגרת הליריות ה יכולתית. שלתוכה כיוונו אותן, ל עשות, אי ההתאמה הבדוייתי בינן לבין דמות המתמיד. הדמיון בין ב היר הצינים לבין המתמיד הוא שכ מעט. המתמיד, לפי הקונפצאיה ה דית שלו, דבק באידיאל הנזיר־באו רח מובן מאליו וללא תחושה מור עת של קרבן, בחיר הצינים בורח אל המקדש שבירושלים. לאחר שיקול מודע, שבו גילה לעצמו את עומק התחומות התבויים בתוכו (כפי הק לע). דבקותו בנזירות (גילוח הזל תלים) הוא קרבן, שלבו אינו שלם אתו. משום כך שייכות התחמונות ה עקיר הפרחים, ריצוף הנחשים ו שמסת העולם לא למתמיד גוסו, אלא לאותו גיבור שני, ה„אני" של חיי צירה. התוקף את התהבוננות בו ל חשבון נפש פנים משלו — הוא ה „אני", שנתגלם לאחר מכן בבחיר הצינים. האמבויואלנטית של תמונת הבחורה, השכינה המרחפת על צמח הארון, שאולי היא מתענגת על הבל תי תיבון, אבל אולי היא לוועגת ל קרבנותיה — אין לה כל מגע מן עולמו הפנימי של המתמיד. הוא אי נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם כל כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם כל כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם כל כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם כל כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").

הסבוכה האמנותית המהותית, הם כל כל פרקי „המתמיד" מתב טאה גם בעובדה מכריעה זו. שמע שם בהם הצוירים. הנעשים כלי ביטוי לאותה דמות של מה ומשולבים, אם לה בה לא מגע מן נו עשוי לחוש אף אפס קצה מן נה. אבל היא שייכת שייכות אור גאנית ביותר לעולמו של בחיר ה צנים, החושד בשמים. שיש בהתבו הנותם אירוניה שסנית („הנה הללו בי שמים ובכחש אכזר: אבותה נעורי. אם הכל ליקחו מפני ומאומה לא נתנו לי").